

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

‘Ο ίδιος ο Καποδίστριας είπε σέ μιὰ συνάντησή του μέ τόν Ν. Κασομούλη και άλλους στρατιωτικούς ὅτι απέκτησε τή «δόξα» του μέ ἀγῶνες, κινδύνους και μεγάλο ἰδρώτα. “Αν προσεχθεῖ ἡ ὅλη σταδιοδρομία του, τὰ λόγια αὐτὰ ἐπιβεβαιώνονται σέ μεγάλο βαθμό: ἔχτισε τή σταδιοδρομία του μέ θυσίες και ἐπίμονες προσπάθειες. Ἐπέφυγε τίς εὐκόλες και δελεαστικές προτάσεις πού θά ἔλυναν ἀπό νωρίς, μέ ἕναν πλούσιο γάμο στή Ρωσία ἢ μιὰ ὑψηλή διοικητική θέση, τὰ οἰκονομικά του προβλήματα και θά ἐξασφάλιζαν μιὰ ζηλευτή θέση στοὺς κύκλους τῆς ρωσικῆς ἀριστοκρατίας. Διεκδίκησε ἔντονα μιὰ ἐνεργή θέση στή διπλωματική ὑπηρεσία και, ὅταν τοῦ δόθηκε, ἔδειξε γρήγορα τίς ἱκανότητές του: ξεχωριστή εὐφυΐα, εὐρυμάθεια, ἱκανότητα νά ἐντοπίζει τὸ οὐσιῶδες στὰ ἐξεταζόμενα θέματα, ἀνεση στή χρήση τοῦ προφορικοῦ λόγου και μεγάλη εὐχέρεια στή γραπτή διατύπωση τῶν ἀπόψεών του, σκληρὴ ἐργασία και συστηματικὴ ἐνημέρωση, ἀφοπλιστικὴ προσωπικὴ γοητεία. Στὴν ἐπιδίωξη τῶν στόχων του ἦταν σκληρὸς μέ τὸν ἑαυτό του, θυσιάσε χαρὲς ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ζωὴ, ἀντλήσε δύναμη ἀπὸ τὴ βαθιὰ πίστη του και τίς ιδέες πού τοῦ εἶχε ἐμπνεύσει ὁ πατέρας του. Ἡ συνεχὴς ἐπικοινωνία μαζί του γιὰ δέκα περίπου χρόνια δείχνει τὸ μέγεθος τῆς πατρικῆς ἐπιρροῆς.

Εἶχε τὴν τύχη νά προσέξει τίς ἱκανότητές του ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρος Α΄ και νά τὸν ὀρίσει ἔμπιστο συνεργάτη του. Δίπλα του βρέθηκε στὸ ἐπίκεντρο τῶν σημαντικότερων ἐξελίξεων τὴν περίοδο 1814–1822 και μέ τίς ιδέες του, τίς συμβουλὲς και τίς παρεμβάσεις του συνέβαλε οὐσιαστικά στίς σημαντικὲς ἀποφάσεις γιὰ τὴν τύχη τῆς μεταναπολεόντειας Εὐρώπης. Ἐκμεταλλεύτηκε τίς «φιλελεύθερες» τάσεις τοῦ αὐτοκράτορα γιὰ νά ἀντισταθεῖ στὴν ἀντιδραστικὴ προσπάθεια τοῦ Μέττερνιχ και τῶν ὁμοίων του νά ἀκυρώσουν ὅλες τίς μεγάλες ἀλλαγές πού ἔφερε ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση στὴν πολιτικὴ και κοινωνικὴ ὀργάνωση πολλῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Ἀπὸ τὸν φιλελευθερισμὸ τῆς ἐποχῆς του, ὡς σύστημα ιδεῶν και πολιτικὴ πρακτικὴ, ὁ ἴδιος κράτησε ἐπιλεκτικὰ κάποιες ὀψεις του, κυρίως τὴν ἀνθρωπιστικὴ, και ἀντέδρασε στὰ δημοκρατικὰ κελεύσματά του. Ἀπεχθανόταν και φοβόταν τίς ἐπαναστάσεις, πού τίς θεωροῦσε καταστροφικές. Κατάλαβε ὅμως καλὰ ὅτι ἡ ἀρχουσα τάξη, στὴν ὁποία και αὐτὸς ἀνῆκε ὡς γόνος ἀριστοκρα-

τικῆς οἰκογένειας, δὲν μποροῦσε νὰ διατηρηθεῖ στὴν ἐξουσία, χωρὶς κλυδωνισμοὺς καὶ ἄσκησι βίας, ἂν δὲν ἔκανε λελογισμένα καὶ ἐλεγχόμενα ἀπὸ τὰ πάνω ἀνοίγματα πρὸς ἐκεῖνα τὰ τμήματα τῆς μεσαίας τάξης ποὺ κατεῖχαν περιουσία καὶ εἶχαν μόρφωση. Γι' αὐτόν, ἓνα μετριοπαθὲς σύνταγμα, ποὺ θὰ χορηγοῦνταν μὲ τὴ θέληση τοῦ ἡγεμόνα καὶ ὅχι μὲ τὸν ἐξαναγκασμὸ του, ἦταν ἡ ἐπιθυμητὴ σύζευξι τῆς ὑπάρχουσας πολιτειακῆς πραγματικότητας μὲ τὶς νέες ἀπαιτήσεις ποὺ εἶχαν στὸ μεταξύ προκύψει. Ἀντιλήφθηκε ἐπίσης ὅτι δὲν μποροῦσαν πλέον νὰ παραβλεφθοῦν τὰ δίκαια καὶ οἱ ἀξιώσεις τῶν λαῶν γιὰ κάποιας μορφῆς αὐτοπροσδιορισμὸ, ἰδιαιτέρα αὐτῶν τῶν ἔθνοτήτων τῶν ὁποίων ἡ ἰδιαιτερότητα δοκιμαζόταν ἢ ἀκόμη καὶ κινδύνευε στὶς πολυεθνικὲς κρατικὲς ὀντότητες. Ἡ τύχη τῆς Ἑπτανήσου ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπόλοιπων περιοχῶν ὅπου κατοικοῦσαν Ἕλληνες ἦταν μιὰ ζωντανὴ καὶ συγχρόνως ὀδυνηρὴ διαπίστωση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος.

Δὲν ἦταν εὐκόλο γιὰ τὸν Καποδίστρια νὰ ἀντιταχθεῖ στὶς ἀντίθετες ἀπόψεις ἡγετῶν ὅπως ὁ Μέττερνιχ ἢ ὁ Κάσελρεϊ, ποὺ εἶχαν μεγάλη εὐχέρεια στὶς πρωτοβουλίες τους. Αὐτὸς ἔπρεπε συνεχῶς νὰ πείθει τὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ θὰ ἔπαιρνε τὴν τελικὴ ἀπόφαση, γιὰ τὴν ὀρθότητα ἢ τὴ σκοπιμότητα τῶν ρωσικῶν θέσεων σὲ μείζονα ζητήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Ἐκμεταλλεῦτηκε τὴ δεσπόζουσα ἐπιρροή ποὺ εἶχε ἡ Ρωσία ὡς ἡ ἰσχυρότερη τότε χερσαία στρατιωτικὴ δύναμη γιὰ νὰ διεκδικήσει τὴ συμμετοχὴ τῆς σὲ εὐρωπαϊκὰ θέματα ποὺ ἐπέμειναν νὰ τὰ ρυθμίζουν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἀγγλία. Ἡ ἀντίδραση ἦταν σφοδρὴ, καὶ γιὰ τὴν ὑπονόμεισή του, ὥστε νὰ χάσει τὴν εὐνοια τοῦ Ἀλέξανδρου, χρησιμοποιήθηκαν ὅλα τὰ μέσα, συνήθως ὅχι ἔντιμα. Οἱ ἀντίπαλοί του, καὶ κυρίως ὁ Μέττερνιχ καὶ ὁ Κάσελρεϊ, πρόβαλαν ὡς ἐπικίνδυνη γιὰ τὴ διατήρηση τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης τὴν ἀντίδρασή του στὸν ἀποικιακὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Ἀγγλοὶ διοικοῦσαν τὰ Ἑπτάνησα καὶ κυρίως τὴν ἐπιμονή του νὰ υπερασπιστεῖ ἡ Ρωσία μὲ δική της πρωτοβουλία καὶ δυναμικὰ τοὺς χριστιανούς, τοὺς ὁποίους, κατὰ παράβαση τῶν συνθηκῶν, ἀδιακρίτως θανάτωνε ἡ Τουρκία μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων.

Παρὰ τὶς ἐπανεπιλημμένες εἰσηγήσεις του νὰ μὴν ἐπιτρέψει ἡ Ρωσία νὰ ἔχουν λόγο οἱ σύμμαχοί της στὶς σχέσεις της μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, δὲν εἰσακούστηκε. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ Καποδίστριας θὰ κατηγορηθεῖ ὅτι μὲ τὶς ἰδέες του ἐνθάρρυνε τὶς ἐπαναστατικὲς κινήσεις εἴτε τῶν Ἰταλῶν εἴτε τῶν Ἑλλήνων. Οἱ κατηγορίες αὐτὲς δὲν ἔγιναν πιστευτὲς στὴ ρωσικὴ Αὐλὴ, ὡστόσο στὴ συντηρητικὴ ἀναδίπλωσι τοῦ Ἀλέξανδρου κάθε τι ποὺ ἀπειλοῦσε τὴν εἰρήνην ἔπρεπε νὰ ἀποτραπεῖ γιατί ἐξυπηρετοῦσε, ὅπως ἐπίμονα κι αὐτὸς πίστευε, τὸ ἐπαναστατικὸ δευθυντήριο στὸ Παρίσι ποὺ ὑποκίνοῦσε τὶς ἀπανταχοῦ ἐξεγέρσεις κατὰ τῶν ἐδραιωμένων καθεστώτων. Κατὰ συνέπεια, ὁ Καπο-

δίστριας είδε, με όδύνη, τόν 'Αλέξανδρο νά έγκαταλείπει τις είσηγήσεις του για μιá άντιμετώπιση τών έξεγέρσεων στην 'Ιταλία με κάποιες παραχωρήσεις τοῦ ήγεμόνα και επέτρεψε στους Αύστριακούς νά τις καταστείλουν με τή βία. Πιο όδυνηρά όμως είδε τόν αυτοκράτορα νά υποκύπτει στις είσηγήσεις τοῦ Μέττερνιχ και νά παραπέμπει τό έλληνικό ζήτημα σ' ένα ακόμη συνέδριο τών Δυνάμεων. 'Η έπιμονή του για τήν υιοθέτηση τών δικών του θέσεων θά δυσχεραστήσει τόν 'Αλέξανδρο και ή απομάκρυνση τοῦ Καποδίστρια, φαινομενικά προσωρινή, από τή ρωσική ύπηρεσία θά είναι αναπόφευκτη.

'Ο Καποδίστριας άρνήθηκε τήν ήγεσία τής Φιλικής 'Εταιρείας και προσπάθησε νά αποτρέψει τήν έκρηξη μιáς επανάστασης, στην αναγκαιότητα τής οποίας δέν πίστευε, ιδιαίτερα άφοῦ γνώριζε ότι ό αυτοκράτορας δέν θά τήν υποστήριζε, όπως και έγινε. 'Όταν όμως ξέσπασε, προσπάθησε νά εκμεταλλευτεί τά τουρκικά αντίποινα για νά καταστήσει τή Ρωσία ρυθμιστή τών εξελίξεων. 'Απέτυχε, όπως είδαμε, και έγκατέλειψε τή θέση τοῦ ύπουργοῦ χωρίς νά παραιτηθεῖ αλλά με άπεριόριστη άδεια. 'Από τήν 'Ελβετία, όπου κατέφυγε, παρακολουθεῖ τήν πορεία τής επανάστασης. Θαυμάζει τή γενναιότητα και τήν καρτερία τών αγωνιστῶν και είναι πεπεισμένος ότι τό θεῖο δέν θά εγκαταλείψει τή δίκαιη προσπάθειά τους. Θλίβεται για τις διχόνοιες και τις έμφύλιες συγκρούσεις, αλλά περισσότερο άνησυχεῖ από τήν προοπτική νά έχει ή επαναστατημένη 'Ελλάδα τήν τύχη τών 'Επτανήσων, νά γίνει δηλαδή κι αυτή άγγλικό προτεκτοράτο. Φαίνεται ότι αυτή ή άνησυχία τόν ώθει νά σκέπτεται πιο έντονα ότι δέν μπορούσε νά άρνεῖται τις συνεχείς εκκλήσεις συμπατριωτῶν του νά αναλάβει τήν ήγεσία τους. Θά δεχθεῖ τελικά τήν εκλογή του από τήν Γ' 'Εθνοσυνέλευση ως Κυβερνήτη τής 'Ελλάδος, άφοῦ προηγουμένως θά έχει εξασφαλίσει τήν παραίτησή του από τή ρωσική ύπηρεσία και άφοῦ οί τρεις Δυνάμεις είχαν αποφασίσει επίσημα τήν έμπλοκή τους στη δημιουργία ελληνικής κρατικής οντότητας.

Φθάνοντας στην 'Ελλάδα, ό Καποδίστριας θά ήθελε νά είναι ό έντολοδόχος τών τριῶν Δυνάμεων για τήν εφαρμογή τών αποφάσεών τους ως πρὸς τό ελληνικό ζήτημα. 'Η άρνηση τής Βρετανικής Κυβέρνησης υπό τόν Ουέλλινγκτον, πού ήταν βέβαιη ότι ό Καποδίστριας ύπηρετοῦσε τά σχέδια τής Ρωσίας στην 'Ανατολή, νά τόν συνδράμει στο έργο του και ή με κάθε τρόπο ύπονομευσή του, αποτέλεσε ίσως τό σπουδαιότερο εμπόδιο στην προσπάθειά του νά κυβερνήσει τή χώρα. 'Η άμέριστη, ώστόσο, πολιτική και οικονομική ύποστήριξη τής Ρωσίας, αλλά και τής Γαλλίας μέχρι τήν 'Ιουλιανή 'Επανάσταση, εξισορρόπησαν κάπως αυτή τήν έχθρική στάση και τοῦ επέτρεψε νά εφαρμόσει τά κυβερνητικά του σχέδια.

'Ο Καποδίστριας ήλθε αποφασισμένος νά κυβερνήσει χωρίς τις δεσμεύ-

σεις πού τὸ σύνταγμα τῆς Τροιζήνας εἶχε ἐπιβάλλει στὴν ἐξουσία του ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Δὲν δυσκολεύτηκε νὰ ἐξαναγκάσει τὴ Βουλὴ νὰ αὐτοδιαλυθεῖ καὶ νὰ τοῦ ἀναθέσει προσωρινά, γιὰ λίγους μῆνες, ὅλη τὴν ἐξουσία μέχρι τῆ σύγκληση ἐθνοσυνέλευσης πού θὰ ἀναθεωροῦσε ἐνδεχομένως κάποιους δεσμευτικούς ὅρους στὴν ἐξουσία τοῦ Κυβερνήτη. Δὲν ἐγκαθίδρυσε, ἐνῶ θὰ μπορούσε, μιὰ ἀπροκάλυπτη δικτατορία ἀλλὰ προσπάθησε μὲ τὴν πειθὼ στὴν ἀρχή, μὲ τὸν ἔλεγχο τοῦ διοικητικοῦ μηχανισμοῦ ἀργότερα, νὰ διατηρήσει τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία ὡς ἐντολοδόχος τρόπον τινὰ τῆς λαϊκῆς βούλησης, δηλαδὴ ἀποδεχόμενος τὰ συντάγματα τῆς Ἐπανάστασης ἀλλὰ ἀναστέλλοντας τὴ λειτουργία τους. Ἡ προσωρινότητα παρατάθηκε γιὰ περισσότερο ἀπὸ ἓνα ἔτος ὥσπου ὁ κυβερνητικὸς ἔλεγχος τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἐξασφάλισε μεγάλη πλειοψηφία στὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση, ὥστε (νόμιμα) νὰ τοῦ ἀνατεθεῖ πάλι προσωρινά ἢ χωρὶς περιορισμούς ἄσκηση τῆς ἐξουσίας. Μὲ δυὸ λόγια, ἔως τὴν ὀριστικὴ ρύθμιση ἀπὸ τὶς Δυνάμεις τῆς ὑπόστασης, τῆς πολιτικῆς μορφῆς καὶ τῶν συνόρων τοῦ ὑπὸ διαμόρφωση ἑλληνικοῦ κράτους, ἤθελε νὰ ἐπιβάλλει αὐτὸς μόνος τὴ μορφή καὶ τοὺς ρυθμοὺς τῆς ἐσωτερικῆς του ἐξέλιξης.

Φαίνεται ὅτι δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ ὀργάνωση τῆς χώρας, στὴν κατάσταση πού τὴν βρῆκε ὁ Καποδίστριας, χωρὶς τὴν προσφυγὴ σὲ κάποιες μορφῆς αὐταρχικότητας. Αὐτὴ ἡ αὐταρχικότητα, ἀναγκαία ἴσως γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ ἡ κεντρικὴ ἐξουσία καὶ νὰ περιοριστοῦν οἱ φυγόκεντροι τάσεις τῶν ἡγετικῶν ὁμάδων, δὲν προϋπέθετε ὑποχρεωτικὰ ἰδεολογικὸ καταναγκασμὸ καὶ ἀστυνόμευση. Ἡ ἐπιμονὴ ὅμως τοῦ Κυβερνήτη νὰ διέλθει ἡ χώρα ἀπὸ ὀρισμένα, αὐστηρὰ ἐλεγχόμενα, στάδια ἐξέλιξης στένεψε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ περιθώρια ἐνὸς διαλόγου καὶ ἐνδεχομένως μιᾶς σύμπραξης μὲ ὅσους εἶχαν νὰ προτείνουν ἄλλες ἐπιλογές· σὲ λίγο ἤλθε ἡ ἀπαγόρευση κάθε ἀντίθετης γνώμης, ἀργότερα ἡ δίωξη. Γιὰ τὸν Καποδίστρια προεῖχε ἡ υπεράσπιση τῆς χώρας ἀπὸ τὴν ἀναρχία καὶ ἀπὸ τὴν ἀπροκάλυπτη προσπάθεια τῆς Ἀγγλίας νὰ περιορίσει δραστηκᾶ τὰ βόρεια σύνορά της καὶ νὰ ὑπονομεύσει, ὅπως πίστευε, τὴν ἐξέλιξή της. Θεώρησε, κατὰ συνέπεια, προδοτικὴ κάθε οὐσιαστικὴ ἐπαφή, πού πράγματι ὑπῆρξε, μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ὑπόθεση τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν μπορούσε νὰ περιμένει.

Ἀχρηστεύτηκε ἔτσι ἓνα ἀνθρώπινο δυναμικὸ πού, ἴσως, θὰ μπορούσε νὰ βοηθήσει θετικά, ἔστω καὶ μὲ τὴν κριτικὴ του, στὴν ἐπεξεργασία πιὸ σύνθετων στρατηγικῶν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν πολύπλοκων προβλημάτων τοῦ ὑπὸ συγκρότηση κράτους καὶ συγχρόνως νὰ συμβάλλει στὴ διατήρηση, στὸ ἐσωτερικὸ, εὐνοϊκότερων ἰσορροπιῶν γιὰ τὴν Κυβέρνηση. Ὑπῆρχαν ἄτομα καὶ ὁμάδες πού ἡ παιδεία τους, οἱ ἐμπειρίες τους καὶ ἡ οἰκονομικὴ τους λειτουργία

τούς είχαν επιτρέψει να γίνουν, ως έναν βαθμό, δέκτες τῶν σημαντικῶν ἀλλαγῶν πού συντελοῦνταν στίς προηγμένες εὐρωπαϊκές χώρες. Θά μπορούσαν, ἐπομένως, νά συμπράξουν μὲ τὸν Κυβερνήτη στὴν ἀπόπειρα ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς χώρας.

Ἡ συμμαχία ὅμως αὐτὴ προϋπέθετε ἕναν ἠγέτη πού θά προσπαθοῦσε νά συζεύξει τίς ἀνάγκες γιὰ ὀργάνωση μὲ τὸ αἶτημα γιὰ σεβασμὸ ὀρισμένων δικαιωμάτων καὶ ἐπιλογῶν πού, ἐκτὸς τοῦ ὅτι φαίνονταν ἀναγκαῖες προϋποθέσεις ὅποιασδήποτε ἐξέλιξης, θεωροῦνταν ἐπιπλέον κατακτήσεις τῆς Ἐπανάστασης, χωρὶς τίς ὁποῖες κινδύνευε τὸ ἴδιο τὸ νόημά της. Ἡ ἄποψη τοῦ Καποδίστρια, γιὰ παράδειγμα, ὅτι «πρέπει νά ἐνοήσῃ ὁ λαὸς τὴν ἀνάγκωσιν, καὶ μετὰ ταῦτα νά ἐπιτραπῇ ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου», δείχνει πόσο ἡ συντηρητικὴ τοῦ ιδεολογία δὲν τοῦ επέτρεψε νά ἐπιχειρήσει αὐτὴ τὴ σύζευξη. Ὡστόσο, οἱ συνταγματικὲς ἰδέες, λόγῳ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τους στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης, ἦταν μιὰ ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα πού δὲν ἦταν εὐκόλο νά ἀγνοηθεῖ.

Μπορεῖ ὁ τρόπος πού σκεπτόταν καὶ δροῦσε ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ὅλα σχεδὸν ἔπρεπε νά γίνουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀκολουθώντας μιὰ αὐστηρὰ ἱεραρχημένη πορεία πού ἄμεσα θά ἐλεγχόταν ἀπὸ αὐτόν, νά φαίνεται σήμερα σὲ μᾶς πού ἔχουμε τὴ μεταγενέστερη γνώση ρεαλιστικός, σὲ μερικοὺς ἀκόμη καὶ ὀρθός, ἰδιαίτερα ἂν δοῦμε πῶς χειρίστηκαν τὰ μικρὰ ἢ τὰ μεῖζονα ζητήματα ὅσοι διοίκησαν τὴ χώρα στὴ συνέχεια. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νά ἀγνοοῦμε ὅτι, στὰ καποδιστριακὰ χρόνια, ναὶ μὲν σταδιακὰ εἶχε λήξει ὁ ἔνοπλος ἀγώνας, ὅμως τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα καὶ οἱ προσδοκίες πού αὐτὸ δημιούργησε ἦσαν ἀκόμη ἔντονες, ὅσο ἀνεδαφικές κι ἂν ἦσαν κάποιες ἀπὸ αὐτές. Ὅσοι ἀντιπολιτεύτηκαν τὸν Κυβερνήτη δὲν ἦσαν μόνον ἐκμεταλλευτὲς τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ καὶ ὄργανα τοῦ ξένου παράγοντα, ὅπως αὐτὸς καὶ οἱ ὀπαδοὶ του τόνιζαν, ἀλλὰ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν ὀραματιστεῖ μιὰ ἄλλη μετεπαναστατικὴ κοινωνία, φιλελεύθερη, στὸ σχεδιασμὸ τῆς ὁποίας ἤλπιζαν ὅτι θά συμμετεῖχαν ἐνεργά. Δὲν μπορούσαν ἐπομένως νά ἀνεχθοῦν τὸ αὐταρχικὸ καὶ αὐστηρὰ ἱεραρχημένο καποδιστριακὸ πρότυπο ὀργάνωσης τοῦ νέου κράτους.

Ἄν ὅμως ἐπικεντρωθοῦμε μόνο στίς πράγματι συντηρητικὲς πολιτικὲς ἐπιλογές τοῦ Καποδίστρια καὶ δὲν δοῦμε τὸ σημαντικὸ ἔργο πού ἐπιτέλεσε ἢ προσπάθησε νά ἐπιτελέσει γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, θά δίναμε μιὰ μερικὴ εἰκόνα μιᾶς σύνθετης πραγματικότητας. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ θά ἦταν ἀκόμη περισσότερο ἐλλιπὴς ἂν δὲν βλέπαμε τὰ κίνητρα καὶ τίς πρακτικὲς αὐτῶν πού δὲν συμφώνησαν μαζί του, τὸν ἀντιπολιτεύτηκαν καὶ κάποιιοι τὸν δολοφόνησαν. Οἱ νέες κοινωνικὲς σχέσεις πού ἤθελε νά δημιουργήσει ὁ Κυβερνήτης, μὲ μιὰ δίκαιη ἀναδιανομὴ τῶν ἐθνικῶν γαιῶν καὶ τὴν πολιτικὴ

χειραφέτηση τῶν πολλῶν ἀπὸ τὴν κηδεμονία τῶν λίγων, σίγουρα θὰ ὀδηγοῦσαν σὲ μιὰ κοινωνία μὲ λιγότερες ἀνισότητες καὶ ἐξαρτήσεις καὶ ὅπωςδὴποτε σὲ περιορισμὸ τῆς φτώχειας. Καὶ ἂν εἶχε διαχειριστεῖ αὐτὸς τὸ δάνειο τῶν 60.000.000 φράγκων, σίγουρα θὰ εἶχε ἀπὸ τότε ἀρχίσει ἡ σταδιακὴ ἀποπληρωμὴ τῶν ἀγγλικῶν δανείων καὶ ἡ διάθεση σημαντικῶν ποσῶν γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τῆς γεωργίας καὶ ἄλλων πλουτοπαραγωγικῶν δραστηριοτήτων. Ὁ ἴδιος, ἐπίσης, ἦταν ὁ μόνος τότε ποὺ μποροῦσε μὲ τὸ κύρος του νὰ ἐμποδίσαι τὸν ἀποκλεισμὸ σημαντικῶν ἐδαφῶν τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ ἐδάφη καὶ νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νὰ ἔχουν γνώμη στὶς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν τύχη τους. Ἐὰν καὶ κατηγορήθηκε ὅτι ὑπηρετοῦσε τὰ σχέδια τῆς Ρωσίας, προκύπτει ὅτι συνέβη τὸ ἀντίθετο· ἐκμεταλλεύτηκε τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ εἶχε στὸ πρόσωπό του ἡ Δύναμη αὐτὴ πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδας καὶ εἶχε τὸ σθένος καὶ τὶς ικανότητες νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς πιέσεις τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Ἀντίθετα, ὅσοι, γιὰ διάφορους λόγους, τὸν ἀντιπολιτεύτηκαν, δὲν δίστασαν, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν ἐξουσία, νὰ δεχθοῦν ἀδιαμαρτύρητα τὶς ὅποιες ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, νὰ βοηθήσουν τὴ συνεχῆ ἀγγλικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ὑπονόμευση τοῦ Κυβερνήτη, νὰ καταφύγουν σὲ ἀστήρικτες κατηγορίες καὶ σὲ συκοφαντίες. Προσπάθησαν ἐπίσης νὰ ἐντάξουν τὴν ἀντικαποδιστριακὴ πολεμικὴ τους στὴν ἰδεολογικὴ ἀντιπαράθεση μεταξὺ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων καὶ τῆς Ρωσίας, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν Ἰουλιανὴ Ἐπανάσταση καὶ τὴν ἐπέμβαση τῶν Ρώσων κατὰ τῆς ἐπανάστασης τῶν Πολωνῶν. Ἐμπλοκὴ ποὺ κατὰ τὸν Καποδίστρια ἦταν καταστροφικὴ, ἀφοῦ θὰ μετέφερε τὶς διαμάχες τῶν Δυνάμεων στὴν Ἑλλάδα.

Ἀνάμεσα στοὺς ἀντικυβερνητικούς ἦσαν καὶ ἄτομα ἢ ομάδες ποὺ τὸ νέο συγκεντρωτικὸ κυβερνητικὸ σύστημα ἐπληττε τὴν κοινωνικὴ τους βάση στὶς ἐπαρχίες ἢ τοὺς στεροῦσε τὸν ἕως τότε κυρίαρχο πολιτικὸ τους ρόλο· ἄλλοι ἔχασαν ἀκόμη καὶ τὰ μέσα ἐπιβίωσης, ἀφοῦ ἀποκλείστηκαν ἀπὸ δημόσιες θέσεις, τὶς ὁποῖες κατέλαβαν ἀφοσιωμένοι στὴν Κυβέρνηση. Μὴ ἐκμεταλλεύμενος ὁ Καποδίστριας τὴ ἑτερογένειά τους, ἐπέτρεψε μιὰ ἔνωση ὄλων αὐτῶν ἐναντίον του. Ἡ διεκδίκηση τῶν ἐλευθεριῶν στὸ ὄνομα τοῦ συντάγματος ποὺ εἶχε ἀνασταλεῖ ἔφερε στὸ ἀντικαποδιστριακὸ στρατόπεδο προκρίτους πάσης φύσεως, ὄπλαρχηγούς, πλοιοκτῆτες, ἐμπόρους, διανοσούμενους, μὲ ποικίλα συμφέρονται καὶ ἰδεολογικὲς τάσεις. Δὲν μποροῦμε, ὡστόσο, νὰ ποῦμε, παρὰ τὴν παρουσία κάποιων φαναχτερῶν ὀνομάτων στὶς τάξεις τους, ὅτι αὐτοὶ μόνον ἐκπροσωποῦσαν τὴ φιλελεύθερη πρόταση, ἐνῶ οἱ ἄλλοι, οἱ καποδιστριακοί, τὸ ἀντίθετο. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ὑπῆρχαν ἐξίσου φιλελεύθερα στὶς ἀντιλήψεις τους ἄτομα, ποὺ κατανόησαν τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς μεγαλύτερης

αυταρχικής μεταβατικής περιόδου ώστε ο Κυβερνήτης απερίσπαστος να κατοχυρώσει αποφάσεις που απέβλεπαν στη βελτίωση των ευρύτερων στρωμάτων του πληθυσμού και προστάτευαν τη χώρα από τις ξένες επεμβάσεις.

Το 1831, με την άνοιχτη ανταρσία της αντιπολίτευσης, φάνηκε ότι ο Κυβερνήτης δεν διέθετε πλέον εκείνες τις συναινέσεις που θα του επέτρεπαν να εφαρμόσει το πρόγραμμά του. Απευθύνθηκε για άλλη μια φορά στις Δυνάμεις και ζήτησε την άμεση υποστήριξή τους. Ωστόσο, είχε τόσο διευρυνθεί το χάσμα με την αντιπολίτευση και είχε τόσο τρωθεί η υπόληψή του στο έσωτερικό και το εξωτερικό από τις κατηγορίες των αντιπάλων του και από τα αυταρχικά μέτρα στα οποία ο ίδιος κατέφυγε για την αντιμετώπισή τους, ώστε δύσκολα θα μπορούσε, ακόμα και με αυτή την υποστήριξη, να ανακτήσει το προηγούμενο κύρος του για να κυβερνήσει χωρίς κλυδωνισμούς τη χώρα. Δύσκολα, επίσης, θα μπορούσε να ασκήσει τον ρόλο του αντιβασιλέα μετά την αναμενόμενη εκλογή του ανήλικου Όθωνα στον θρόνο της Ελλάδας. Οί με τόση οξύτητα αντιπαραθέσεις που είχαν μεσολαβήσει φαίνεται ότι είχαν καταστήσει αδύνατη αυτή την προοπτική, ή οποία παλαιότερα φαινόταν ή καλύτερη. Το πιθανότερο είναι ότι θα εξασφάλιζε με σχετική ομαλότητα τη μετάβαση στο νέο καθεστώς και θα αποσυρόταν, με την αξιοπρέπεια που τόσο επιζητούσε, στην Κέρκυρα.

Η δολοφονία ανακούφισε μὲν ὅσους φοβοῦνταν μιὰ ὅποιασδήποτε μορφῆς παράταση τῆς ἐξουσίας τοῦ Καποδίστρια ἀλλὰ βύθισε τὴ χώρα στὸν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ τὴν ἀνυποληψία, τὴν ὁποία ἐνδεχομένως μόνον αὐτὸς θὰ εἶχε ἀκόμη τὴ δυνατότητα, προβαίνοντας σὲ κάποιες ὑποχωρήσεις, νὰ ἀποτρέψει.